

18. Станкевич М. Є. Візерунок чи орнамент? (Термінологічний, онтологічний погляди, і не тільки) / М. Є. Станкевич // Мистецтвознавство '03. – Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва, Ін-т народознав. НАН України, 2004. – С. 15–26.
19. Станкевич М. Дідо, Дідух / М. Станкевич // Словник українського сакрального мистецтва / [авт. кол.: М. Станкевич та ін. ; за наук. ред. М. Станкевича]. – Львів : Нац. акад. наук України, Ін-т народознав, 2006. – 288 с.
20. Станкевич М. Є. Українське художнє дерево XVI–XX ст. / М. Станкевич. – Львів : Нац. акад. наук України, Ін-т народознав., 2002. – 480 с.
21. Станкевич М. Є. Феномен ікони на склі / М. Є. Станкевич // Народна ікона на склі : альбом ; [упоряд. О. Романів-Тріска]. – Львів : Ін-т колекціонерства укр. мистецьких пам'яток при НТШ, 2008. – С. 9–12.
22. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. – Санкт-Петербург, 1872. – Т. 7. – 704 с.
23. Щербаківський В. Орнаментация української хати / Вадим Щербаківський. – Рим, 1980. – 47 с. : іл. – (Видання “Богослові” ; Ч. 53) (Серія “Українське народне мистецтво” ; т. 3).
24. Шухевич В. Гуцульщина / Володимир Шухевич. – Львів : Наук. т-во ім. Шевченка, 1899. – Ч. 1 // Матеріали до українсько-руської етнології. Видання етнографічної комісії. – Львів : Наук. т-во ім. Шевченка, 1899. – Т. II. – 146 с. : іл.

В статтє прослеживаются древнейшие мотивы внутреннего декоративного оформления жилья на украинских землях: художественная роспись элементов внутреннего быта жилища, орнаментация глиняной посуды, ткани, изделий из дерева, дохристианские обереги из натуральных материалов. Исследовано гипотезы о генезисе традиционных избувых украшений как отражение языческих вероисповеданий.

Ключевые слова: генезис, избувый декор, орнамент.

This article researched the oldest examples home's ornament of the Ukrainian lands. For example: painting of furniture elements, ornamentation of earthenware, clothes, wood works, pre-Christian amulets from natural materials. Some hypothesizes of genesis traditional home's adornments are studied in this article as a reflection of pagan customs.

Key words: genesis, home's decoration, ornament.

УДК 738.8(477.86)

Оксана Янощак-Пшибила

ОРНАМЕНТАЛЬНА МАЙОЛІКА В КОЛОМИЙСЬКІЙ АРХІТЕКТУРІ

У статті висвітлено важливі для мистецтвознавчої науки традиції використання орнаментальної майоліки в архітектурі в кінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: кераміка, майоліка, орнамент, архітектура, керамічна плитка, композиція.

В Україні застосування майоліки в архітектурі сягає давніх часів. Історично склалося так, що школи побутової кераміки, які відрізнялися колористичною гамою, рисунковим орнаментом, мали успіх у різних регіонах України, зокрема, на Прикарпатті. У кінці XIX – на початку XX століть у напрямі українського модерну в архітектурі працювали на підприємствах Івана Левинського в м. Львів, у гончарній школі м. Коломия. Майоліку застосовували не тільки в екстер'єрах, а й в інтер'єрах, наприклад, використовували для підлоги Коломийського Національного музею народного промислу Гуцульщини та Покуття ім. Й.Кобринського, житлових і громадських споруд Коломії.

Значний внесок у вивчення традицій художньої кераміки Прикарпаття зробили історики, мистецтвознавці, музейні працівники, художники-керамісти: О.Пошивайло, Д.Гоберман, Ю.Лашук, І.Гургула, К.Матейко, О.Нога, Т.Кара-Васильєва, Р.Шагало, О.Ханко, О.Кошовий, М.Станкевич, О.Слободян, А.Колупаєва, Р.Баран та ін. [1, с.36–98; 2, с. 129–144; 4, с.87–98].

Важливим вкладом у дослідження історії архітектурної кераміки Галичини є праці Олександра Ноги, зокрема, “Українська художньо-промислова кераміка Галичини (1840–1940)” (2001), “Іван Левинський: архітектор, підприємець, меценат” (2009) тощо. У своїх працях автор ґрунтовно опирається на історичні джерела, використовує архівні й експедиційні матеріали,

висвітлюючи запровадження на початку ХХ ст. нового українського стилю – сецесії. Цей напрям в архітектурі можемо споглядати в багатьох містах на Прикарпатті, у т. ч. у Львові, Івано-Франківську, Коломиї.

У нашому дослідженні художніх особливостей керамічних плиток, які використовували для декорування архітектурних споруд, ми базувалися на збірках фондів Коломийського Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й.Кобринського.

Метою нашого дослідження є спроба простежити історичний розвиток формоутворення українського архітектурного стилю із застосуванням орнаментальної майоліки, з'ясувати її використання сьогодні.

У мистецькій практиці майоліку застосовували такі архітектори: І.Левинський, О.Лушинський, Т.Обапський та інші. Об'єкти були прикрашені керамічними вставками, які використовувались у вигляді площинних панно. Заповнюючи ніші зверху й внизу вікон, вони оригінально об'єднували загальну композицію. Також виготовляли фризи, картуші, розетки тощо.

Важливо зазначити, що орнаментальна майоліка в архітектурі початку ХХ століття має чітко виражені мотиви того чи іншого регіону України. Архітектори велику увагу приділяють оздобленню фасадів. Базовим декором коломийських будівель слугували поверхні облицювальних матеріалів: цегли, каменю, майоліки. Керамічні вставки та інші деталі поєднували з ліпниною, цегляним декором з поєднанням стилю “фахверк”.

Вагомими елементами декорування будівель кінця ХІХ – першої половини ХХ століть на Прикарпатті були декоративні композиції, які склалися із цегли, дахівки та керамічних плиток. Провідними фабриками на теренах Галичини, за дослідженнями О.Ноги, вважалися: “Левинський і спілка у Львові” (з 1900 р. – “Фабрика штучного каміння і дахівок. Банк гіпотечний”), Коломийська фабрика дахівок, заснована в 1895 р. Владиславом Віммером [5, с.101].

В оздобі коломийської архітектури застосовували квадратні плитки, з яких складали орнамент (утворювався з двох, трьох і більше плиток) типу “бандельверк” (складений з двох-шести плиток, які укладали в один ряд), а також рослинні арабески (викладалися принаймні із чотирьох плиток). Використовуючи ці прийоми, майстри створювали високохудожні орнаментальні композиції, поєднуючи стилістику архітектурних форм.

Процес формування українського національного архітектурного стилю в кінці ХІХ – на початку ХХ століть із застосуванням орнаментальної майоліки в архітектурі, за висновками О.Ноги, відбувався в складних умовах: “Перше визначення української стилістики з'явилося в Галичині під терміном “український стиль” ще в 1894 році у львівському журналі “Зоря” (№12)... В наступні роки ХІХ ст. і протягом двох десятиліть ХХ ст. українська національна стилістика чітко відрізняється поміж інших мистецьких напрямків Європи, правда йдучи під різними назвами – “руський стиль”... “мотиви народні”, “гуцульський стиль”... “східно-галицький стиль”, “гуцульська сецесія”, “український модерн”...” [5, с.55].

Важливим в орнаментальному аспекті є запровадження національних тенденцій у розвитку декору керамічних плиток, які використовували для оздоблення фасадів. Прикладом є будівля Коломийської гончарної школи, яку в 1877 році було відкрито на Максимівці (вул. Вершинського, 59). У 1891–1893 роках за проектом Висякевича була зроблена її реорганізація. Будівлю оздоблено не тільки декором з керамічних плиток над вхідними дверима, але й декоративними тарілками – медальйонами. Такий підхід в оздобі фасадів зазначеного періоду ми споглядаємо в будівлях Львова, Івано-Франківська, а також в інших містах.

Сповідуючи технологічні традиції виготовлення керамічної плитки, якою оформлений фасад, майстри Коломийської гончарної школи поливали її “побілкою”. Для оздоблення в міру висушеного (“підтужевішого”) виробу гончарі застосовували технологічний ритований підхід – “рисування” шилом, який відтворював на площині виробу задуманий малюнок. Оздоблені ритованим орнаментом плитки розмальовували коричневим (“червінню”) ангобом по білому тлі [5, с.123].

Домінуючим у розписі керамічних плиток є рослинний орнамент. Найпоширеніші – мотиви “стилізованого вазона”, “квітів”, “бутонів”, які заповнені підполивними фарбниками зеленого (“зеленню”) і жовтого (“жовтінню”) кольорів. Завершальним етапом технологічного процесу було поливання виробу глазур'ю (поливою). Випал проводили у два етапи, перший – теракотовий, з використанням побілки, риткування і другий – підполивний, із застосуванням

барвників. Сьогодні приміщення використовують як житлове, а стан збереження декоративних вставок далекий від ідеального й потребує негайної реставрації.

Фрагменти кахлів фриза колишньої гончарної школи.
Фототека О.Я.Янощак-Пшибили, 2011 р.

Оригінальною є мурована будівля житлово-торгового (вул. Мазепи, 10), збудована в стилі Фриз будівлі оздоблений керамічним декором зплиток у вигляді панно (фабрика Івана Левинського, початок ХХ ст.), яке утворює орнаментальну смугу зі стилізованих квітів яблунь. Колористична гама витримана в п'яти відтінках: білому, жовтому, голубому, зелено-синьому та коричневому. Орнаментований декором з плиток фриз розташований під карнизом. На другому поверсі верхня частина вікон декорована керамічними плитками із зображенням багатопелюсткової квітки.

Арковий вхід до будинку колишньої гончарної школи, підкреслений керамічною плиткою. Фототека О.Я.Янощак-Пшибили, 2011 р.

двоповерхова
призначення
еклектики.

Фасад будинку на вул. Мазепи, 10; кінець XIX ст., фрагмент фриза.

Фототека О.Я.Янощак-Пшибила, 2011 р.

Слід відзначити, що під керівництвом І.Левинського проектним бюро використовувалися різні архітектурно-стилістичні напрями, які характерні для України та Польщі. Зокрема зодчий застосує в оздобі фасаду український національний стиль у декорванні керамічних плиток (автор В.Крицінський).

Цікавою з архітектурної точки зору є будівля, яка знаходиться на вул. С.Петлюри, 11, автор проекту – Іван Левинський. У цій архітектурі присутні модерн з поєднанням німецько-швейцарського стилю “фахверк”, гармонійне поєднання форм із декорованим фасадом яскравою керамічною плиткою. Нині – це Коломийський молодіжний центр. Споруда зведена в 1895 році для польського спортивного товариства “Сокіл” (на кошти, зібрані громадськістю міста) і є одним з прикладів застосування керамічної плитки для оздоблення. За своєю конструкцією оригінальною є вежа з дерев’яним каркасом, із трьох боків декорована керамічним фризом зі стилізованим народним орнаментом роботи Валеріана Крицінського. Колористика витримана в традиціях Коломийської гончарної школи.

Аналізуючи проектування фірмою Левинського споруд у народній стилістиці, ми проводимо паралелі на прикладі будівель у м. Львів – страхового товариства “Дністер”, Українського академічного дому (1905–1906), гімназії й бурси Українського педагогічного товариства (1906–1908) та ін. Перелічені об’єкти мають у собі основні ознаки “східно-галицького стилю”, або так званого “українського модерну”, з використанням орнаментованої майоліки в архітектурі.

На увагу заслуговує мурований двоповерховий будинок старої пошти (проспект Чорновола, 49), який споруджено в кінці XIX – на початку XX століть у стилі еклектики. Будівля зводилася як житлова, пізніше використовувалася як лікарня С.Каліневича, а від 1890 р. тут містився фотосалон Юркевича, потім – поштова адміністрація. Архітектура фасаду підкреслена фризом, декорованим керамічною плиткою в синьо-жовтих кольорах роботи В.Крицінського. Плитковий декор професійно прорисований до дрібних деталей, які, урівноважуючи композицію, підпорядковані принципам тектоніки, ритму плям і ліній, колориту, що дає нам можливість стверджувати, що будівля є справжнім шедевром орнаментальної майоліки.

Будинок старої пошти кінця XIX – початку XX ст.
Проспект Черновола, 49.
Фототека О.Я.Яношак-Пшибили, 2011 р.

Кахлі на фризі будинку пошти на просп. Черновола, 49.
Фототека О.Я.Яношак-Пшибили, 2011 р.

Фрагмент фриза. Автор – худож. В.Крицінський.
Башта будинку (конструкція – “фахверк”).
Фототека О.Я.Янощак-Пшибили, 2011 р.

Слід відзначити, що в оздобі орнаментальної майоліки того часу є чітко виражені народні мотиви Прикарпатського регіону. Майстри в декорванні виробів на фасадах будинків, а також інтер'єрів використовували народне багатство форм і колориту, яке зустрічається у вишивці, ткацтві, писанкарстві та інших промислах.

Житловий будинок на вул. Чайковського, 35, кінець XIX ст.
Фототека О.Я.Янощак-Пшибили, 2011 р.

Досить широке розповсюдження отримали вставки на фасадах, які вільно розташовуються на площині стін над вікнами. На увагу заслуговує житловий будинок у м. Коломия, на вул. Чайковського, 35, збудований як вілла в кінці XIX – на початку XX століть у стилі “гуцульської сецесії”, він завжди був житловий. На покрівлі будинку та вежах збережена оригінальна кольорова черепиця ручної роботи, виробництво якої було запроваджене В.Крицінським у 1888–1890 рр., а пізніше продовжене О.Клімашевським після його повернення з наукового відрядження в Австрію, Угорщину та Німеччину. Наслідком цієї наукової

подорожі стало введення в гончарній школі навчального курсу з випалювання дренажних трубок і черепиці. Карнизи над вікнами (сандрики) оздоблені панно з декоративних плиток, які розписані квітковими мотивами “маки” (робота В.Крицінського). Квіти й листя закомпоновані на пружних, вигнутих стеблинах. Колористика витримана в кремових, червоних і зелених тонах.

Фрагмент фриза житлового будинку на вул. Чайковського, 35, кінець XIX ст.

Автор – худож. В.Крицінський.

Фототека О.Я.Яношак-Пшибили, 2011 р.

Важливим моментом у виготовленні фасадних плиток є технологічний підхід, у якому використовують два способи: механічний і ручний із подальшим випаленням. Зазначений підхід ми споглядаємо в уже розглянутих нами архітектурних будівлях. Вагомим в екстер'єрних архітектурних композиціях є гармонійне поєднання плиткових фризів, чотирикутних чи прямокутних панно, окремих квадратних модулів на фоні фасаду тощо.

В інтер'єрах коломийських будівель так звана “метласька” керамічна плитка використовувалася здебільшого для викладання підлоги в прольотах сходових кліток, коридорів, вестибюлів. Виготовленням цієї продукції займалися на початку XX століття підприємства в м. Львів. Важливу роль у виготовленні керамічної плитки відіграли фабрики Німеччини, Австрії, Чехословаччини [5, с.120–132].

Форми плиток для підлоги поділялися на квадратні, шестикутні, восьмикутні зі вставками з менших прямокутників. Лицьову поверхню плитки виробники виготовляли гладкою, шершавою, тисненою, рельєфною. Плитку прийнято поділяти на два головних види: тротуарну й “килимововзористу” [7, с.117–120]. Тому керамічні підлоги відіграють роль килимів. Орнаментальна структура взорів складалася з рослинно-геометричних мотивів.

Важливо зазначити, що в коломийських будівлях використовували облицювальну плитку для стін, переважно вона була однотонна, подекуди з простим малюнком. В орнаментальному аспекті облицювальну плитку також поділяють на екстер'єрну й інтер'єрну [7, с.120–121]. В екстер'єрі застосовували плитки, орнаментовані народними мотивами для виготовлення панно. Плитки, призначені для використання в інтер'єрі, орнаментували рослинними мотивами, усіляко інтерпретованими квітами.

У кінці XX – на початку XXI століть майоліка в Україні займає широке застосування в архітектурі. Декоровані фризи, вставки, монументальні панно прикрашають фасади й інтер'єри будівель, а художню облицювальну плитку для підлоги на прикладі “метласької” архітектори не використовують. Важливо зазначити, що великою популярністю користуються керамічні вироби, які мають у собі характерні національні риси.

Основними підприємствами з виготовлення художньої кераміки (1950–1980 рр.), зокрема, орнаментальної майоліки для архітектури на Прикарпатті були: Львівська скульптурно-керамічна фабрика Художнього фонду УРСР, художньо-виробниче об'єднання “Туцільщина”, майстерні художнього фонду УРСР у Косові Івано-Франківської області.

Немаловажним є факт відкриття у 2010 році першої пам'ятної таблиці, присвяченої історії площі Старий Ринок у Коломиї. Її відкриття відбулося за сприяння коломийського мецената й адвоката Михайла Петріва, автора проекту Мирослава Ясінського, виконавця роботи Сергія Проскурняка. Вмонтована у фасад будинку №7, таблиця гармонійно доповнює відреставровану з

дотриманням архітектурних традицій кінця XIX – початку XX ст. будівлю. Таблиця, виконана з кераміки, стане важливим фактором для майбутнього відновлення архітектурних оздоблювальних традицій, що були притаманні Коломийській гончарній школі кінця XIX – початку XX ст.

Головною ідеєю встановлення таблиці є заснування сучасної традиції міської культури інформувати мешканців і гостей міста про історичне минуле тієї чи іншої частини Коломиї. Це – перша із цілого ряду пропам'ятних таблиць,

Оксана Яноцак-Пишибила. Орнаментальна майоліка в коломийській архітектурі

ташовані на поверхні виробу.

Фрагмент кераміки з пропам'ятної таблиці, яка присвячена історії пл. Старий Ринок. Коломия.

Лютий 2011 р.*

орнаментальні традиції. Головним завданням фабрик був пошук оригінальних узорів, форм із застосуванням місцевих традицій декорування. Особливу увагу приділялося технологічній якості керамічних плиток.

Подальші дослідження планується проводити в аспекті вивчення проблем керамічного ремесла Коломийського та Косівського районів Івано-Франківської області.

які будуть установлені в місті Коломия під патронатом Клубу коломийців, і сподіваємося, що така традиція набуде всеукраїнського масштабу.

Висновки.

Отже, у кінці XIX – на початку XX століть широко застосовували орнаментальну майоліку в архітектурі. На теренах Галичини для архітектурної оздоби будинків використовували керамічні плитки з орнаментальними народними мотивами: крапки, кривульки, галузки, листки, квіти, бутони, розписані зеленими, жовтими та темно-коричневими барвниками на білому тлі. Композиція виробів складається з елементів народних орнаментів із використанням кола, ромба, квадрата, які легко роз-

важливими осередками виготовлення облицювальної плитки були Львівська фабрика Івана Левинського та Коломийська гончарна школа, які орієнтувалися в основному на народні, “туцільські”

1. Бірюльов Ю. Мистецтво львівської сецесії / Ю. Бірюльов. – Львів, 2005. – С. 36–98.

2. Кара-Васильєва Т. В. Творці дивосвіту / Т. В. Кара-Васильєва // Поезія глини. – К. : Радянська школа, 1984. – С. 129–144.
3. Кара-Васильєва Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках “великого стилю” / Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова. – К. : Либідь, 2005. – 280 с.
4. Лінда С. Пошук національної своєрідності в архітектурі Львова на межі ХІХ – ХХ ст. / С. Лінда // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Архітектура. – 2001. – № 429. – С. 87–98.
5. Нога О. Українська художньо-промислова кераміка Галичини (1840–1940) / О. Нога. – Львів : НВФ “Українські технології”, 2001. – 392 с.
6. Нога О. Кераміка Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. в контексті міжнародних зв’язків. Контакти і взаємовпливи / О. Нога, Р. Шмагало. – Львів : Логос, 1994. – 121 с.
7. Нога О. Іван Левинський : архітектор, підприємець, меценат / О. Нога. – Львів : Центр Європи, 2009. – 192 с. : іл.
8. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики : іконографія, номінація, стилістика, типологія / М. Р. Селівачов. – К. : Ред. вісника “Ант” ; Ніжин : ТОВ Вид-во “Аспект-Поліграф”, 2005. – ХІХ, 400 с. : іл.

В статье освещены важные для искусствоведческой науки традиции использования орнаментальной майолики в архитектуре конца ХІХ – начала ХХ ст.

Ключевые слова: *кераміка, майолика, орнамент, архітектура, кераміка, плитка, композиція.*

In the article some new light has been thrown upon traditions in usage of ornamental majolica in architecture of the late ХІХ and early ХХ cc. The rich heritage of local ceramic centers is of importance for studies in Art History.

Key words: *ceramics, majolica, decorative pattern, architecture, ceramics, tile, composition.*

* Фонди Коломийського Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й.Кобринського.